

Роман Воробйов,
студент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЛЯ

Стаття присвячена комплексному аналізу сучасних форм шкільного насилля. Зокрема, характеризуються сутність та види булінгу у шкільному середовищі, основні причини його виникнення та профілактика насильства щодо учнів-підлітків.

Roman Vorobiov

CAUSES AND PRE-REQUISITES OF SCHOOL VIOLENCE

The article provides a comprehensive analysis of contemporary forms of school violence. The essence and nature of bullying is studied, its main causes are analyzed, ways of prevention of teenagers' abuse are recommended.

Тенденційною ознакою останніх років стало трактування агресивної поведінки дітей та їхні акти прояву насилля щодо однолітків як наслідку впливу відеоігор, що вважається суттєвішою проблемою, ніж насильство на телебаченні, позаяк ця сфера є переважно невідконтрольною батькам. Втім, такий підхід є скоріше спрощеним трактуванням особливостей дитячої соціалізації та підліткової ієрархії. Поява агресії у дитини – це складний процес, в якому відіграють свою роль чимало чинників. У першу чергу впливає сім'я, стосунки з однолітками, наочні приклади з оточення, а також те, що дитина сприймає із засобів масової інформації. Більше того, показ насилля у відеоіграх, за деякими дослідженнями, може здійснювати певний терапевтично-профілактичний ефект [1], таким чином ще більше нівелюючи їх вплив на формування агресивності.

Мета роботи – окреслити головні причини та способи профілактики шкільного насилля серед підлітків.

Проблему насилля в освітньому середовищі в цілому та у школі зокрема на сучасному етапі розробляють такі українські вчені як О. Лавриненко, В. Панок, С. Бурова, О. Барліт, А. Барліт, Я. Сухенко, М. Дмитренко, В. Синьов та ін. «Насильство у школі – це емоційне, фізичне або сексуальне насильство, що здійснюється дітьми або педагогами щодо учнів шкіл, або учнями щодо вчителя» [2, с. 11]. У школі дитину можуть принижувати психологічно і фізично, вимагати у неї гроші або цінні речі, штовхати на злочини чи порушення встановленого порядку, провокувати. Винуватцями таких дій можуть бути інші учні або й самі вчителі, окрім того учень може піддатися насильству і з боку батьків інших учнів на території школи, їхніх родичів чи знайомих. Тим не менш, головною формою шкільного насилля виступає так званий булінг – хуліганство.

«Булінг – це форма жорстокого поводження, коли фізично чи психічно сильний індивід або група таких отримує задоволення, завдаючи біль, насміхаючись, вимагаючи покори чи певних принижень, оволодіваючи майном слабшого» [3, с. 13]. Постраждали найчастіше відчувають сором і приниження, як наслідок – невпевненість в собі, проте воліють не повідомляти про знущання через соціальний тиск однолітків, в системі цінностей яких «не прийнято» жалітися старшим. У цьому контексті розкривається селекційно-конкурентний характер шкільного життя.

У структурі школи своє відображення знаходить сучасне суспільство, яке багато в чому керується принципами ринкової економіки та конкурентоспроможністю, а також підпорядковується закономірностям еволюційного відбору. У зв'язку з цим, учні перебувають під постійним тиском з боку батьків, вчителів і суспільства в цілому, які очікують від них відмінних оцінок і успіхів у навчанні. Вже в початковій школі відбувається відбір у формі оцінок, табелів успішності, грамот, особливої уваги з боку вчителя та батьків. Але в пубертатному віці подібний тиск сприймається дитиною як структурне комплексне насильство з боку шкільної системи. Таким чином, учні оцінюються за результативністю у класі, а не за психоемоційними, особистісними і людськими якостями. Якщо відстаючий учень буде публічно засуджуватися учителем-предметником, то, з великою ймовірністю, з боку своїх однокласників він вважатиметься нездібним і недостойним уваги. Це трансформується у різні форми психологічного насилля. Протест пригніченого учня реалізується через відкидання шкільних норм і потенційних насильницьких дій проти школи (вандалізм) або однокласників. Втім, описаний випадок найчастіше виливається у маргінальну поведінку.

Поширення агресивної поведінки серед однолітків призводить до збільшення кількості випадків насилля. Створення груп підлітків неминуче супроводжується проявами агресії, адже саме так між дітьми встановлюються ієрархічні стосунки, з'ясовуються статусні переваги. Тому, дорослішаючи, діти сприймають агресивні дії як менш негативні. Підлітків приваблює та молодь, яка має характеристики незалежності (агресія, непослух), на відміну від тієї, яка поводить себе слухняно та поступливо [4]. Таким чином,

психосоціальними факторами шкільного насилля можна назвати вплив на підлітків девіантних однолітків та слабкий контроль над власною імпульсивністю та агресивністю. Однак, багато дітей здійснює булінг над однолітками для того, щоб продовжувати залишатися в групі, а це досить часто суперечить їхнім внутрішнім мотивам, що призводить до взаємних психічних травм. Втім, схвалення та підвищення статусу серед однолітків, які підбурюють та заохочують учасників булінгу, стимулює подібну поведінку.

Концепція багаторівневого середовища полягає в існуванні впливу на індивіда факторів різних рівнів: особистісного, сім'ї, школи та групи однолітків, громади та культури. Отже, булінг не починається з ізоляції, і тільки складні поєднання факторів цих рівнів створюють передумови для такого явища [2, с. 19].

Існує багато причин, чому діти здійснюють насилля. Найчастіше виділяють такі: помилкове уявлення про те, що агресивна поведінка допустима; бажання завоювати авторитет в очах друзів та однолітків; бажання привернути увагу впливових дорослих; нудьга, компенсації за невдачі в навчанні чи громадському житті; тиск батьків, жорстоке поводження батьків та відсутність їхньої уваги до дитини [5]. Часто діти вважають знуцання способом стати популярними, керувати та мати вплив на інших, привернути увагу, змусити інших боятися. Інші просто заздять тим дітям, над якими знуцаються, а деякі навіть не усвідомлюють почуттів жертви та обсягу шкоди від їхньої поведінки. Слід зазначити, що агресивній поведінці діти навчаються, тобто, якби вони не бачили моделей жорстокої поведінки серед дорослих, то їхній процес соціалізації міг би уникнути ознак булінгу.

Учені виділяють особистісні фактори, що приводять дитину до проявів насилля: «запальний темперамент, імпульсивність характеру, брак емпатійності, егоїстичне врахування лише власних потреб, перевага бажання досягти контролю та уваги над бажанням створити дружні стосунки» [3, с. 44]. Низька шкільна успішність призводить до зниження самооцінки, а тому є фактором ризику прояву насильства. Серед причин, що призводять до булінгу, також виділяють зловживання алкоголем. Такі підлітки мають зміни в мозку, що призводять до погіршення здатності вирішувати проблеми, контролювати почуття, контролювати гнів. Таким чином, передумови шкільного насилля, які спричиняють агресивну чи віктимну поведінку в дітей, можуть бути поділені відповідно до джерела факторів ризику на особистісні, сімейні, шкільного середовища, громади та культурні. Їхнє поєднання дає складний індивідуальний набір чинників, що зумовлюють насилля у школі, зокрема маргінальність, булінг, мобінг та інше.

Дитяча жорстокість часто проявляється не лише щодо однолітків, але й до дорослих людей, зокрема, і до учителів. Її прояви щодо можуть варіюватися від систематичного порушення дисципліни на уроці (його фактичного зриву) до застосування прямого фізичного впливу на педагога. У тому, що діти стають некерованими, жорстокими, злими у великій мірі немає їхньої провини, і самій лише школі не під силу згладити непростий характер учня. Тільки тісна співпраця сім'ї та школи може допомогти його ще не сформованій особистості розставити вірні пріоритети та відкоригувати власну систему цінностей. Отже, причин дитячої жорстокості безліч, але однією з найголовніших є відсутність належної уваги і виховання, а також контролю з боку батьків за вільним часом своїх дітей та процесом їхньої соціалізації.

Наслідки насилля, окрім короточасного впливу, мають також серйозну довгострокову дію, яка може проявлятися як у жертв, так і в кривдників та спостерігачів протягом дорослого життя. Тривалі знуцання позначаються на самопроєктуванні дитини. У неї падає самооцінка, вона відчуває стрес, який у перспективі породжує відчуття безнадійності і безвихідності. Такий підліток надалі намагатиметься уникати стосунків з іншими людьми. Часто однолітки уникають жертв шкільного насильства, побоюючись стати такими ж – жертва булінгу зазнає стигматизації у соціальному середовищі, що лише поглиблює її негативний стан. У результаті цього формування дружніх відносин може стати проблемою. Все це призводить до порушень у розвитку ідентичності підростаючої особистості і, як наслідок, пізніше до великих проблем у інтеграції та адаптації до соціального середовища. Невід'ємним наслідком поширення булінгу у дитячому середовищі є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні тенденції у функціонуванні підліткового середовища та суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американские ученые признали насилие в видеоиграх полезным для детей [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.furfor.me/furfor/all/culture/166001-amerikanskie-uchenye-priznali-nasilie-v-videoigrah-poleznym-dlya-detey>.
2. Гребенкин Е. Профилактика агрессии и насилия в школе : [учебно-методический комплекс ; за ред. И. Маличенко] – Иркутск : Феникс, 2006.
3. Ожиева Е. Буллинг как разновидность насилия. Школьный буллинг/ Е. Ожиева. – Х., 2009.
4. Espelage Dorothy Lynn Bullying in American Schools : A Social-ecological Perspective on Prevention and Intervention / Dorothy Lynn Espelage, Susan M. Swearer. – Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – P. 385.
5. Служба социального обеспечения в сфере образования. Буллинг [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.education-support.org.uk/russian/parents/education-welfare-service/bullying>.